

TÜRK MODERNLEŞMESİ AÇISINDAN ÖĞRETİM BİRLİĞİNİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Hüseyin CANYAŞ*
F. Orkunt CANYAŞ**

ÖZ: Bu makalede, Tanzimat'tan itibaren Türk modernleşmesi ve cumhuriyetin laiklik ilkesinin niteliği, cumhuriyetle beraber devrim eğitime geçiş ve öğretim birliğinin önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Modernleşmesi, Türkiye'nin Batılılaşma süreci, Türkiye'de Laik eğitim, Öğretim Birliği,

The Importance Of Unity In Education On The Bases Of Turkish Modernization

ABSTRACT: The primary aim in this article is to focus on Turkish modernization with respect to unification in education that had initiated during the Tanzimat period and continued with the reforms and the laicism in Turkish Republic.

Key Words: Turkish Modernisation, The process of Westernization of Turkey, Secular Education in Turkey, unity in teaching.

Giriş:

Uluslararası ilişkilerin tarihsel gelişim süreci incelendiğinde görüleceği üzere; dünyanın bir bölgesinde gerçekleşmiş bir dönüşüm, dünyanın o bölgeyle, geri kalanı arasında ciddi bir güç dengesizliği yaratınca, bu yeni dönüşümü sağlayan bilgiye sahip olmak önem kazanır. Buna erişmek isteyen devletler, bu dönüşümü sağlayacak bilgilerle donanacak insanlar yetiştirmek zorunluluğu duyar. Bu nedenle siyasal ya da ekonomik düzeni ne olursa olsun, her ülkenin ulusal bir eğitim politikası vardır. Tüm toplum kesimlerinde gelecek kuşakların eğitiminin, toplumca be-

* Doğu Akdeniz Üni. Stratejik Araştırmalar Mer. huseyin.canyas@emu.edu.tr

** As. Hakim Bnb. Ege Or. K.ığı As. Mahkemesi

nimsenmiş bir değerler dizgesi içinde ele alınması gerekmektedir (Adem, 2000: 9).

İnsanlar içinde buldukları toplumun kültür kalıplarına dayanan kendine özgü yaşama koşulları içinde varolurlar. Bu nedenle genel bir ifadeyle, kişilik; kültür yapısının bireysel bir ifadesi, kültür ise kişiliğin kolektif bir ifadesidir denilebilir. (Türköne, 2003: 524-537). Genelde kabul edildiği üzere; eğitimin niteliği açısından eğitim politikalarının, o toplumun kültürüne uygun olması gerekir. Eğitimin planlaması ise, hem dünü korumak; hem bugünü değiştirmek veya geleceği oluşturmak üzere, kişi ve toplumu, toplumsal güçlerin dokusu içinde örüp biçimlendirme sürecidir (Güçlüol, 1991: 121). Toplumun kültürü ve devletin politikası, doğal olarak eğitim sistemini etkilemektedir. Ülkenin yönetim sistemine uygun yurttaşlar ancak eğitim sistemi ile yetiştirilebilir. Ancak toplumsal açık bir sistem olan eğitim sistemi, sürekli olarak çevresinin ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel, bilimsel her türlü etkisi altındadır. Çevreden gelen bu etkilerin bir kısmı eğitim sistemini olumlu, bir kısmı da olumsuz etkilemektedir. (Başaran, 1996) Ancak eğitim politikalarının saptanış amacı; yetiştirilecek bireyler aracılığıyla istenilen toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır.

Toplumsal değişme; “toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi” olarak tanımlanabilir (Tezcan, 1994: 191). Değişimin hızlı olduğu dönemler özellikle devrimler ve rejim değişikliklerinin olduğu dönemlerdir. Politik, ekonomik ve toplumsal yapıdaki önemli değişiklikler, politik grupların, toplumsal güçlerin etki ve baskılarının sonucu gerçekleşen reformlar bazen ileriye ve bazen de geriye doğru toplumsal değişmeler üretebilmektedir (Eserpek, 1978: 123-141). Toplumsal değişmeyi sağlayan nedenler çeşitlilik gösterdiği gibi, bu nedenlerden bazılarının ön plana çıkması toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu açıdan; “eğitim de toplumsal değişmenin nedenlerinden biridir ve toplumsal değişmede öncelik kazanması toplumdan topluma farklıdır.” (Eskicimalı, 2003: 1).

Tanzimat’tan itibaren Türk Modernleşmesi ve Cumhuriyet’in laiklik ilkesinin Niteliği

Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemlerinde siyasal düşüncenin gelişimini, bir düşünce tarihi anlayışı içerisinde, dünyada ve Türkiye’de gelişen düşüncelerin birbirini izlemesi ve etkilemesine dayanan bir anlatı kurarak ele almak olanaklıdır ve bu da diyalektik gelişmenin doğasına uygun olacaktır (Tekeli, 2004: 19). Bu nedenle ülkemizin eğitim sistemi ile modernleşme/batılılaşma tartışmaları arasında doğrudan

bir ilişki vardır. Türkiye’de eğitim hareketleri ve eğitim sisteminin çeşitli yönleri ve sorunlarına ilişkin fikir ve tartışmalar, toplumun Batı’ya yönelme süreciyle doğrudan ilişkilidir (Kafadar, 2004: 351-353). Tanzimat ve Meşrutiyet Osmanlı’sından Cumhuriyet Türkiye’sine intikal eden Batılılaşma/Modernleşme sorunu, temelde eğitimin nasıl ve niçini sorunuyla, yani insan yetiştirme sorunuyla yakından ilgilidir.

Modernite projesi Aydınlanma’nın ürünü olup insana, akla ve güvene dayanmaktadır.

Buna göre; bir yandan insan aklının, doğanın ve toplumsal düzenin işleyişini kavrayabileceğine ve geliştirdiği yasa ve kuralları insanların mutluluğu için kullanabileceğine, öte yandan, bir insan için iyi olanın ancak o kişi tarafından belirlenebileceğine inanılmaktadır. Bu yolla insanın kaderi ilahi olanın elinden alınmakta ve insanın eline teslim edilmektedir. Bu nedenle günümüzdeki eğitim sistemi tartışmalarında; özellikle dinsel eğitimin hangi amaçla talep edildiğinin saptanması için öncelikle din olgusunun toplum yaşamlarında oynadığı rolün doğru tespiti ile laiklik kavramının batılı toplumlarda geçirmiş olduğu evrimin incelenmesi faydalı olacaktır.

Laiklik Bağlamında Din Kültür İlişkisi ve Türk Modernleşmesi

İnsanlar içinde doğdukları toplumsal grupta belirli bir dinin değer ve inançlarıyla doğrudan doğruya muhatap olurlar. Çoğu zaman gelenek ve görenekler, ahlak kuralları dinsel inançlarla ayrıştırılması zor bir ilişki içinde bulunurlar. Örgütlü ya da örgütlenmemiş din, tarihsel süreçte gücü ve etkinliği değişmiş olsa da, toplumsal yapıyı oluşturan ekonomi, siyaset, hukuk, ahlak, kültür ve diğer alanlarla sürekli bir karşılıklı ilişki halinde bulunmuş olup belirtilen özelliğiyle gerek bireysel olarak, gerekse de kolektif olarak tanımlanan kimliklerin oluşturulmasında etkili olmuştur (Türköne, 2003: 524-537). Toplum hayatında bu kadar önemli bir yer kaplayan din olgusu doğal olarak siyaset alanında da önemli bir takım yansımalarda bulunmuş olup, tarihte bir çok savaş veya toplumsal hareketler din adına yapıldıktan sonra Avrupa’da ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketlerinin neticesinde başlayan Aydınlanma çağı ile bu etki toplumsal güçlerin uzun mücadeleleriyle zamanla azalarak laiklik ilkesi kabul edilmiştir.

Laikliğin tek bir anlaşılış ve yorumlanış biçimi yoktur. Kavramın geniş bir perspektiften hareketle üç alanda ele alınması mümkündür. Laikliği, Anglo-sakson dünyasındaki sekülerizm kavramı ile birlikte düşündüğümüzde felsefi, sosyolojik ve siyasi-hukuki anlamları açısından ayrı ayrı ele alabiliriz. Felsefi bakımdan laiklik, metafizik ve teolojik inanış ve varsayımları rasyonel bilgiden ayırarak, bilginin referansının tanrısal

olmaktan çıkarılıp, tamamen beşeri-rasyonel bir temele oturtulması ve beşeri sorunları çözmekte ikincisinin kullanılmasıdır. Batı dünyasında Ortaçağın sonlarında başlayıp modernitenin temel uğrak noktaları olarak kabul edilen Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemi boyunca çeşitli filozofların katkılarıyla güçlü bir gelenek haline gelen laik-rasyonel düşünce, eski tanrısal evren anlayışı yerine modern bilimlerin de temelinde yer alan rasyonel bir evren tasarımı geliştirmiştir.

Laikliğin sosyolojik anlamını ifade etmek için özellikle sekülerleşme terimi kullanılmaktadır. Aslında bu terim Anglo-Sakson dünyada, laiklik kelimesinin farklı içerikte karşılığıdır. Buna göre sosyolojik anlamda laiklik, dinin toplumsal hayattaki etkisinin en aza indirilmesini, toplumun büyük ölçüde sekülerleşmesini (dünyevileşmesini) ifade eder. Bu durum toplumsal yapı ve ilişkilerde insan aklı ve yaşama pratiğinin temel olması, dini, mistik ve irrasyonel unsurların ikinci plana düşmesi demektir. Modernleşme ile birlikte yaşanan sekülerleşme sürecinde dinin toplumsal önemi azalmakta, din toplumsal rol ve kurumların işleyişinde ve bireysel inanç ve eylemlerde daha az etkili olmaktadır. Bu nedenle; modernleşme kuramlarında “geleneksel toplum”dan “modern sanayi toplumu”na doğru yaşanan değişimin temel unsurlarından birisi, toplumsal örüntülerin dini olmaktan çıkıp laik-rasyonel bir hale gelmesi olarak gösterilmektedir. Devletin pozitif hukukunun dini kurallar yerine akli esaslara dayanması biçiminde anlaşılan hukuki anlamıyla laiklik, siyasal anlamda gerçekleşen laikleşmeyle ilgilidir, daha doğrusu onun sonucudur. Hukuki laikliği sağlamaya yönelik hükümler arasında resmi bir devlet dininin olmaması, dini inanç özgürlüğü, devlet kuruluşları ile din kuruluşlarının birbirinden ayrılması, devleti ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kuralların dini kurallardan olmaktan çıkması sayılabilir.

Tarihsel açıdan ister Batı’da ve isterse Doğu’da olsun toplumların fikirsel ve buna bağlı olarak siyasal yapıları incelendiğinde; feodal/ümme toplumunda başat ideolojinin din olduğu ve insanların metafizik niteliğinin ‘kul’luk olup, toplumsal niteliğinin ise ‘tebaalık’ olduğu görülmektedir. Bu düşüncenin egemen olduğu zamanlarda tek tek bireylerden ve onların doğal haklarından söz edilemez. Bunun doğal sonucu ise; toplumda ideoloji din olunca aydına düşen inanmaktır. İnanç ‘kul’un hem bu dünyadaki hem de öbür dünyadaki yerini belirler. Asıl olan akıl değil duygudur ve inanmak da dogmatik bütün ideolojilerin başlıca koşulu olduğu için feodal/ümme toplumunun aydınları inanmakta yarış halinde olup başlıca işlevleri ise, insanları ve eylemlerini duygusal düzeyde inanç dogmalarına göre değerlendirmektir. Aklın işe karışması ister istemez, diyalektik bir rasyonelliğin bilinç halinde oluşmasına yol açacak, gittikçe “kul’un bireye, “tebaa”nın sınıfa dönüştüğü saptanacaktır. Libe-

ral/millet döneminin aydını, inanç aydını değil, rasyonel düzeyde gelişen bir bilinç aydınıdır.

Kurtuluş Savaşı'nı aydınların, bürokrasinin ve yerel örgütlerin oluşturmuş olduğu “tarihsel bir blok” gerçekleştirmiştir. Bu açıdan ulusal kurtuluş hareketimiz, Batı'da oluşmuş bulunan milli burjuva devrimlerinin klasik şemasına uymadığı için, Türkiye'de de ümmet toplumundan, millet toplumuna geçerken “ulusal” burjuvazi olmadığından ve bu nedenle önceden bir ulusal değerler sistemi yaratamadığından; devrimden sonra bu eksiklik zorunlu bir “kültür devrimi” iyle başarılmak istenmiştir. Çünkü Osmanlı'da burjuvazi ulusal oluşmayıp “komprador” olduğundan Kurtuluş Savaşı esnasında bu sınıf çıkarları gereği milli hareketin yanında yer almamış ve her ne kadar Cumhuriyet'in ilanı, iktidarı padişahтан kayıtsız, şartsız millete aktarsa da, burjuvazi ulusal olmadığı ve Cumhuriyet'in ulusal kültür değerlerini daha önceden yaratamadığından bu defa feodal/ümmet döneminin değerler sistemini yıkmak görevi, devrimci kadronun yasalar çıkarmasına bağlanmak zorunda kalmıştır. Zira feodal/ümmet toplumu, dinsel değerleri önde tutarken, burjuva/millet toplumu, laik, ulusal demokratik devrim, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerinin yanı sıra pozitivist değerleri de önde tuttuğundan, kurulan yeni Cumhuriyet'in hukuka ve ahlaka hükmeden kurallarının da yeni düşüncelere uyarlanması doğal olacaktır.

İşte bu nedenledir ki; Atatürkçülüğün “bütüncül” yaklaşımı çerçevesinde siyasal reformların yanı sıra kapsamlı toplumsal reformlar yapılmıştır. Batılılaşma Osmanlı'da olduğu gibi belli kurumların ve teknolojilerin uyarlanması olarak değil, Batılı bir dünya görüşünün topluma uyarlanması olarak anlaşılmıştır (Deren, 2004: 383).

Bu bakımdan Cumhuriyet dönemi reformlarını önceki dönemlerin reform hareketlerinden ayıran önemli özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler, her şeyden önce gerçekleştirilen reformların daha önceki yenileştirme hareketlerinin daha çok “islahat” olmasından hemen bütünüyle ayrılarak bir “inkılap” ve hatta “ihtilal” karakterinde olmasıdır. Gelenekten radikal bir ayrılmayı hedefleyen siyasal ve toplumsal değişimin odağında, Osmanlı'nın devlet-toplum arasında varolan din bağının yerine laiklik ilkesi vardır (Kafadar, 2004: 351-353). Eğer burjuvazi Osmanlı'da bir ulusal değerler düzenini yaratabilmiş olsaydı, laiklik, şehir ahlakı, ulusal tarih ve dil bilinci, yeni toplumun üzerine hazır bir elbise gibi oturacaktı; işte bu yüzden Atatürk devrimleriyle ümmetçi/feodal değerler düzeni yerine, laik ve liberal(yani burjuva) değerler düzeni önerilir (İlhan, 1986, 30-47).

Cumhuriyetle Beraber Devrim Eğitime Geçiş ve Öğretim Birliğinin Önemi:

İmparatorluğun kalıntıları üzerine kurulan yeni Türkiye Devleti, Cumhuriyet ilan edilirken, tahmin edilmeyecek ölçüde elverişsiz ve güç koşullarla karşı karşıya idi, zira toplum yıllarca süren çok ağır savaşlar geçirmiş; topraklarının 2/3'ü savaş alanı olmuş, yanmış yıkılmış, nüfusunun 1/5'ini kaybetmişti. Savaşların yıkımı öylesine korkunç olmuştu ki ülke yorgun ve yoksul düşmüştü. Sermaye birikimi hemen hemen hiç yoktu ve Türkiye, siyasal, toplumsal ve ekonomik bir atılım yapabilmek için, başta yetişmiş insan gücü olmak üzere gerekli altyapıya sahip değildi. Bu nedenle, devrimin gerektirdiği Cumhuriyet yurttaşını yetiştirecek eğitim sistemini yurt düzeyinde kurmak gerekmişti. Ancak “kul” anlayışına dayanan ve şeriatla yönetilen bir devletin yıkıntıları üstünde, yurttaş anlayışına dayanan ve laiklikle yönetilen bir devletin eğitim sistemini kurmak çok güçtü. Bundan dolayı Cumhuriyet, ilk yıllarında eğitim durumunu geliştirmek için bir birikim, bir temel bulamamış; kendi eğitim sistemini baştan kurmak zorunda kalmıştı. Böyle bir eğitim sistemini kurmak için ise sistemin alt yapısını oluşturmak gerekti. İşte bu yüzden 29 Ekim 1923’de kurulan “Türkiye Cumhuriyeti Devleti”nin temel amacı; “Batı” değerlerine sahip yeni bir toplum yaratmak olarak belirlenmiştir (Kasaba, 1998: 20).

Yukarıda belirtmiş olduğumuz üzere; temel sorun toplumun inanc temelli mevcut düşünce kalıplarından kurtarılarak zamanla oluşması istenilen, demokratik değerleri içselleştirmiş, laik ve Cumhuriyet’in toplumsal niteliklerine bağlı insan gücünün oluşturulması olunca eğitim politikaları genç Cumhuriyet için yaşamsal derecede önemli olmuştur. Bu amaçla “Cumhuriyet”in ilk dönemlerinde; ulusal bir kültür birliğinin sağlanması, vatandaşlık eğitiminin ve ilköğretimin yaygınlaştırılması, ekonominin gerek duyduğu eğitilmiş insan gücünün yetiştirilmesi, eğitim politikasının temelini oluşturmuş (Bülbül, 1970: 232). ve böylece ideolojik, siyasi ve ekonomik sınırları çizilen yeni siyasal sistem için yetiştirilecek bireylerin tipi belirlenerek eğitimin temel amaç ve ilkeleri şöyle ortaya konmuştur: Buna göre ulusal eğitim sisteminin temel amacı;

1. Laik devletin güvenilir cumhuriyetçi, devrimci vatandaşlarını yetiştirmek için milliyetçiliğe dayalı düşünceyi yükseltmek ve oluşturmak,

2. Dağlarda tek başına yaşayan çobana varıncaya kadar vatandaşların tümünün okuma ve yazma öğrenmesini sağlamak ve ilköğretimi en iyi şekilde yaygınlaştırmak,

3. Yeni nesli, ekonomik yaşamın tüm alanlarında başarılı olmaları ve ona uyum sağlayabilmesi için eğitimin tüm basamaklarında pratik bilgilerle donatmak ve topluma hazırlamak,

4. Özgürlük ve düzen kavramlarıyla desteklenen doğru değer ve ahlak yoluyla gelecekteki toplumsal yaşamı yeniden biçimlendirmek (Deenmmal, 1982: 83) olarak saptanmıştır.

Görüldüğü üzere; Atatürk'ün devrimi esasen tek ana bir devrimden, yani ulusal demokratik devrimden ibaret olup yasalarla yapılan değişiklikler, onun gerektirdiği kültür devriminin hareket noktaları olmaktadır. Hem laik cumhuriyet olup, hem de feodal/ümme değerler sisteminin bütününe ve olduğu gibi sahip çıkmak mümkün olmadığından topluma yeni değerler sistemini benimsetmek için eğitim politikaları devreye sokulmuştur.

Atatürk devrimleri ile yapılması planlanan reformların kuramsal kaynağı II.Meşrutiyet döneminde Türk aydınlarını önemli ölçüde etkisine almış olan pozitivist düşüncedir. Bu düşünceye göre çağdaş uygarlık idealinin asli ögesi bilim ve teknolojidir. "Pozitivizm insanın dışında varolan ve elverişli (bilimsel) yöntemlerle bilinebilecek nitelikte olan bir 'nesnel gerçeklik' alanının varlığını kabul eder.* Toplumun muasır medeniyet seviyesine erişmesinden kasıt; iktisadi açıdan hızlı kalkınma ve sanayileşmeyi gerçekleştirmek; bunun içinde pozitif bilimin ve teknolojinin sağladığı araçlardan yararlanmaktır. Kültürel açıdan ise muasır medeniyet seviyesi; 'boş inançlara dayalı dinsel dünya görüşünün egemen olduğu bir topluma, 'hayatta en hakiki mürşit'in ilim olduğunu öğretmektir (Deren, 2004: 383). Yukarıda değinildiği gibi Osmanlı zamanında toplumun "din" olan birleştirici ögesinin yerine, rasyonel düşünen bireyler yetiştirebilmek için laik uygulamalar yürürlüğe konunca bu defa toplumu bir arada tutması için yeni bir birleştirici öğeye ihtiyaç duyulmuş ve ulus-yurttaş kavramlarının ulusal eğitim sistemi aracılığıyla pekiştirilmesi gerekmiştir. Bu ise; yeni devletin modernleşme sorununda neden temel tercihlerini belirlenmesi esnasında çok uluslu imparatorluktan ulus devletinin oluşum sürecinde, kaynakları Tanzimat dönemine kadar giden milliyetçilik veya Türkçülük fikrinin gittikçe ortaya çıkan gelişiminin oldukça

* Tarık Zafer Tunaya (aktaran Deren: 2004, 382) bu durumu şöyle savunmaktadır: Türk sistemi, bir medeniyet programının benimsenmesi için icabında geniş kitleye karşı durulabileceği prensibinden hareket etmiştir. Bu suretle, bir mecburi kültür değişmesi hareketine girişilmiştir. Fakat siyaset ilmi alanında, halka karşı icabında zorla gidisten maksut nedir? Umumi efkar mekanizmasının tahlilinden elde edilen sonuç odur ki, bir kitlenin herhangi bir şeyi istemesi, o şeyin o kitleye istetilmesi. Devrimci bir memlekette, inkılap yapan bir memlekette, belli bir programın halka rağmen yürütülmesi, muhafazakar kuvvetlerin baskısı altında bulunan bir kitleyi o kuvvetlerin tesirinden, tahakkümünden kurtarmak anlamını kazanmaktadır.

büyük bir rol oynadığını açıklamaktadır. Bu gerçeğin kültür ve eğitim politikalarındaki ilk somut sonucu Öğretim Birliği'dir. Bu yasanın, Osmanlı yönetim siyasetinin saltanattan sonra en önemli niteliklerinden biri olan Hilafet kurumu ve Şeriye ve Evkaf vekaletinin lağvedilmesi ile birlikte gerçekleştirilmesi, modernleşmede izlenecek temel tercihlerin kesin olarak belirlendiği anlamına geliyordu (Kafadar, 2004: 351-353). Bu açıdan Öğretim Birliği; İslam medeniyeti ve kültürünün bin yıllık eğitim kurumları olan medreselerin kapatılmasını amaçlayan ulusal-batıcı siyasetin hedefine ulaşması için yasal bir dayanak olmuştur. Gerçekten de Öğretim Birliği yasası ile, yeni devletin siyasal ve kültürel yapılanmasında İslamcılık tamamen devre dışı bırakılıyordu. Zira bu yasalar kabul edilmemiş olsaydı, Cumhuriyet sadece bir biçimden öteye gidemez, anlam, ruh ve içerikten yoksun kalırdı. Öğretim Birliği yasası'nın kabul edilmesiyle dine dayalı eğitim-öğretim kaldırılıyor, yukarıda değinildiği gibi akla dayalı, dinden emir almayan düşünce ve davranış süreci olan, dogmatik değil, akılcı ve bilimsel, ulusal ve laik eğitim-öğretim hedefleniyordu. Böylece medreseler kapatılıyor, tüm çocukların zorunlu ilköğretimi sağlanarak Türk toplumunu Ortaçağ karanlığından kurtarmak için çağdaşlaşma yolunda adımlar atılıyordu.

Görüldüğü üzere; Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları hedefi; çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Bu nedenle, ulusal eğitimimiz çağdaş normlara göre yeniden yapılanmıştır. Atatürk'e göre eğitim; 1923 Aydınlanmasının altyapısını, hatta harcını teşkil etmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet döneminden günümüze kadar uygulanan eğitim politikaları, aslında Öğretim Birliği yasası ile yapılan söz konusu siyasal-ideolojik tercihin etrafında oluşmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in eğitim tartışmaları da, bu tercihle çok yakından ilgilidir.

Öğretim Birliği Sisteminden Sapmalar

Tek parti döneminde 1946'lara kadar ödün verilmeden uygulanan Öğretim Birliği yasası, çok partili dönem ve 2.Dünya savaşı sonrasında dünyada ve Türkiye'de meydana gelen siyasi, ideolojik ve ekonomik nitelikteki gelişmelerin etkisinde birtakım sapmalara uğramıştır.* Esasen Öğretim Birliği'nin günümüze kadar tartışmalara yol açan uygulamalarına esas olarak Demokrat Parti iktidarında geçilmiştir. Toplumun dinsel

* Öğretim Birliği yasası yürürlüğe girdiğinde, öğrenci sayısı 16.245 olan 29 Darülhilafe Medresesi vardı. Bu medreselerin yerine imam hatip mektebi açıldı. Sayıları önce 29 olan bu okullar giderek azaldı ve nihayet 1931-32 öğretim yılında "öğrenci yokluğu" gerekçesiyle kapatıldılar. Darülhilafe medreselerinden başka 479 tane de Medaris-i İlmiye vardı. Bu medreselerin tamamı 11 Mart 1924'de Maarif Vekilinin emri ile birden kapatıldı ve öğrencileri de ilkokullara kaydedildi. Yüksek din bilimlerinin eğitimi yapılan Medrese-i Süleymaniye de aynı yıl kapatılarak yerine İstanbul Darülfünuna bağlı bir ilahiyat fakültesi kuruldu. Bu kurum da 1933 üniversite reformu ile kapatıldı.

görevleri yerine getirecek kişilere ihtiyacının olduğu iddiasıyla 1951 yılında ilkleri İstanbul, İzmir ve Konya’da olmak üzere imam hatip okulları açılmış, 1956-1957 öğretim yılında ortaokullara seçmeli olarak din dersi konmuştur.* 1959 yılında da imam hatip okullarına meslek dersi ve ortaokullara din dersi öğretmeni yetiştirmek üzere İstanbul’da yüksek İslam enstitüsü açılmış, Adalet Partisi tarafından 1967-68 öğretim yılında lisele-re de seçmeli din dersi konmuştur. Başka bir ifadeyle 1950’lerde başlayan siyasal ve sosyal yapıda İslam’a yönelik, izleyen yıllarda da giderek etkisini arttırmış, Demokrat Parti döneminde sayıları 19 olan imam hatip okullarına, 1997’ye kadar her iktidar döneminde yenileri eklenmiştir. Bunun sonucunda ise; Atatürk Devrimlerinin en önemlisi olan eğitim ve öğrenimin tekliği ilkesi delinerek, genel eğitimin İmam-Hatip eğitimine kaydırılması topluma egemen olmuştur. Öyle ki; 12 Mart Muhtırası sonrasında yasalaşan 1750 sayılı Milli Eğitim temel Kanunu ile imam hatip okulları lise olarak tanımlanmış ve öğrencilerine yüksek öğretime geçiş hakkı verilmiştir. 12 Eylül müdahalesinden sonra Din Kültürü ve Ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olarak okutulması, anayasa hükmü haline gelmiştir ve söz konusu hüküm halen yürürlüktedir.* *

Sonuç

Atatürk eğitimi, toplumsal yaşamı düzenlemenin ve ona yön vermenin en etkili aracı saymış ve toplumların; geleceğini, eğitim sistemlerinin başarısına bağlı görmüş ve bunun için Türk toplumunu çağdaşlaştırma plan ve girişimlerinde, eğitimi itici güç kabul etmiştir. Atatürk’ün eğitime ilişkin konuşma ve yazıları incelendiğinde; güçlü, tutarlı, kuramsal olmaktan çok uygulamaya yönelik bir eğitim anlayışının ve politikasının varlığı dikkati çeker. Atatürk’ün sağlığında ve O’nun yol göstericiliği altında bu anlayışın değişik yönleri uygulamaya aktarılıp, olumlu sonuçlar alındığı halde, O’nun yol göstericiliği bitince, önce uygulamalar ara-

* 1924 İlkmekektep programında “kuran-ı Kerim ve Din Dersleri” adlı ders, birinci sınıf dışında bütün sınıflarda haftada iki saat yer almaktaydı. 1926 yılında din dersleri üçüncü sınıfta başlatıldı ve haftada bir saate indirildi. İlkokulların 1930 programında yalnız beşinci sınıfta öğrenci velilerinin isteğine bağlı kaydıyla haftada yarım saat görülen din dersleri, bu tarihten sonra şehir okullarından tamamen kaldırılmıştır. Köy ilkokullarında ise din dersi 1939’a kadar üçüncü sınıfta haftada yarım saat okutulmaya devam etmiş daha sonra kaldırılmıştır. Liselerde ise 1924 yılında din dersi yer almamaktaydı. Böylece köy ilkokullarındaki yarım saatlik derseler bir tarafa bırakılırsa 1931-1949 yılları arasında Türk resmi eğitim sisteminde din eğitimi yer almamıştır.

** 1982 anayasasının 24/4ncü maddesine göre; “Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”

sındaki bütünlük ve tutarlılık kaybolmuş, sonra da birbirleriyle çelişen farklı uygulamalara gidilmiştir (Arıcı, 1981: 398).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal eğitim politikamız, “çağdaşlaşma” çabaları ile bütünleştirilmiştir. Bu nedenle, ulusal eğitimimiz çağdaş normlara göre yeniden yapılanarak 1923 Aydınlanmasının alt yapısını, hatta harcını oluşturmuştur. Böylece, Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen devrimler ve dönüşümler birbirini izlemiştir. Türk aydınlanması laik ilkelere dayalı, birbirini tamamlayan devrimlerle yürütülmüş, devletin, hukukun, kültürün ve eğitimin laikleşmesi sağlanmıştır. Bu bakımdan ulusal bağımsızlıkla, Batılılaşma uzlaştırılmaya çalışılmıştır ve “Türk toplumu, Batı uygarlığının kendi kalkınmasına gerekli yanlarını, kendi toplumsal yapısını, modern bir ulusa yakışacak şekilde onarma amacı ile, bunu Batı zoru ile değil, kendi bağımsızlığının gereklerine göre uygulamadıkça, modern çağ dünyasında var olamaz” görüşü çağdaş uygarlık seviyesine yetişmede kıstas kabul edilmiştir. Ancak, toplumsal ve siyasal bilinçlenme ile bu bilinçlenmeye öncülük etmesi beklenen eğitimin, bu işlevini başarı ile yapabilmesi için öğretim birliği ilkesine bağlı kalması zorunluluğu ortada iken, çok partili düzene geçildikten sonra ulusal eğitim politikalarında ciddi bir zaaf ortaya çıkmıştır.

1980'lere kadar kesintisiz devam eden bu sürece ilave olarak, son 25 yıl içinde iktidarlarca uygulanan ekonomik politikalar da bu zaafın ortaya çıkmasında bir dereceye kadar etkili olmuştur. Bu şekilde uygulanan neo-liberal ekonomik ve sosyal politikalar, sosyal yaşamın bütün alanlarında erozyona neden olurken, eğitimin de bundan kendi payına düşeni aldığı, bir taraftan “özelleştirme” ile eğitimin “kamusal” niteliği, diğer yandan da “küreselcilik” ve “yerelleşme” ile de “ulusal”lığının yok edilmek istendiği görülmektedir. Bunun doğal sonucunda ise; bugün eğitimde Atatürkçülük’e özgü üç halka olan

- a. ulusal bağımsızlık,
- b. egemenliğin halkın kalkınmasına yarayacak yönde olması ve
- c. bunun devrimci atılımlarla gerçekleştirilmesi

ilkeleri arasındaki bağlar kopmuştur. Yapılması gereken şey, bir an önce eğitimde Öğretim Birliği ruhunun yeniden canlandırılarak, Cumhuriyet’in niteliklerinden sapma gösteren bireylerin yetişmesine engel olmaktır. Ancak bu şekilde ulus egemenliğini davranışa dönüştürmüş kuşaklar yetiştirmek, bilimsel bilinci kazandırmak, kültürü güçlendirmek ve uygarlığı sağlamak mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- ADEM, Mahmut, (2000), *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara.
- ARICI, Hüsnü, (1981), *Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği ve Eğitim Toplantısı*, Şafak matbaası, Ankara.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, (1996), *Türkiye Eğitim Sistemi*, 3. Baskı, Yargıcı Matbaası.
- BERKES, Niyazi, (2004), “Uluslaşma Sürecinde Batılılaşmanın Yeri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* C. 3, 3. Baskı, (Der.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- BÜLBÜL, Sudi, (1970), *Halk Eğitimine Giriş, Yetişkin Eğitimi, Türkiye ‘de Halk Eğitimi, Toplum Kalkınması*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- DEENMMAL, O., (1982), *Ideology and Education*, Waltair, Andhra Üniversitesi Pres.
- DEREN, Seçil, (2004), “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 3, 3. Baskı, (Der.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- ESERPEK, A., (1978), “Eğitim ve Toplumsal Değişme”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10/1-2.
- ESKİCUMALI, Ahmet, (2003), “Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946”, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, C. 19/2.
- GÜÇLÜOL, Kemal, (1991), “Eğitim Planlaması ve Nitelik Sorunu”, *Eğitimde Arayışlar 1. Sempozyumu Bildiri Metinleri, 13-14 Nisan*, Kültür Koleji, İstanbul.
- İLHAN, Atilla, (1986), *Ulusal Kültür Savaşı*, Birinci Baskı, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul.
- KAFADAR, Osman, (2004), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* C. 3, 3.Baskı, (Der.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- KASABA, Reşat, (1998), “Eski ve Yeni arasında Kemalizm ve Modernizm”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan, (2004), “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* C. 3, 3.Baskı, (Der.) Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- TEZCAN, Mahmut, (1984), *Toplumsal Değişim ve Eğitim*, A.Ü.E.B.F Yayınları, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, (2003), *Siyaset*, Birinci Baskı, Lotus Yayınevi, İstanbul.